
प्रकरण ७ वे

संदर्भसूची

१. डॉ.सूर्यकांत खंडेकर यांचा हस्तलिखित लेख - पृ.३
(सौ.स्नेहा वाबळे यांच्या सौजन्याने)

❖ प्रकरण ६ ❖

समारोप

प्रकरण ६ वे

समारोप

डॉ. सूर्यकांत खांडेकरांनी आपल्या लेखणीने मराठी साहित्य क्षेत्रात एक वेगळा असा ठसा उमटवलेला आहे. त्यांनी आपल्या 'सावली', 'पानफूल', 'छुमछुम' आणि 'चिमणेपंख' या चार काव्यसंग्रहातून मराठी काव्यरसिकांना व बालकांना आनंद देतील अशा भरपूर कविता लिहिल्या आहेत. त्याचबरोबर खांडेकरांनी मराठी साहित्याचा मानदंड समजल्या जाणाऱ्या ज्ञानेश्वरीच्या पहिल्या व दुसऱ्या अध्यायाचे संपादन प्रा. वा. पु. गिंडे यांच्या साथीने पूर्ण केले तर ज्ञानेश्वरीचा बारावा अध्याय त्यांनी स्वतंत्ररीत्या संपादित केला. 'मराठी ग्रामीण कथांचा' संग्रह त्यांनी प्रा. आंबादास माडगुळकर यांच्या बरोबर संपादित केला. एकूणच त्यांचे हे संपादनकार्य त्यांची वाङ्मयीन दृष्टी स्पष्ट करणारे असे आहे. या संपादनाबरोबरच त्यांनी काही स्फूटलेखही लिहिलेले आहेत.

डॉ. सूर्यकांत खांडेकर यांचे मराठी काव्यक्षेत्रातील योगदान -

खांडेकरांच्या कवितेचे भावगीत, प्रेमगीत, निसर्गगीत, बालगीत असे विविध पैलू आहेत. सौंदर्याची ओढ, संगीताचे प्रेम, जीवनातील मांगल्यावर निष्ठा आणि आनंदप्रवण मनोवृत्ती हे त्यांच्या व्यक्तित्वाचे आणि म्हणूनच कवित्वाचे विशेष. भावनेच्या तीव्र छटेचे आवर्तनशील आविष्कार हे त्यांच्या कवितेचे रूप असते. गेयता हे त्यांच्या कवितेचे खास बलस्थान आहे. स्त्री, निसर्ग, मानवी भावभावना यांचे सौंदर्य खांडेकरांना आकर्षित करते. त्यातूनच त्यांची कविता स्फुरते.

खांडेकरांची कविता अवास्तव नसते व अतीवास्तवही नसते. त्यांच्या कवितेत चित्राचे रंग, शिल्पाची घनता व संगीताचे सूर असतात. खांडेकरांची

कविता त्यांच्या जीवनाच्या संगतीने मोठी झाली. या जीवनसंगतीत जीवनविषयक श्रद्धा, कलाविषयक निष्ठा आहे. त्यांची जीवननिष्ठा निःसंदिग्धपणे आनंदवादी आहे.

खांडेकरांची कविता सौंदर्यवादी आहे म्हणजेचे त्यांची कविता सौंदर्यस्वादक व सौंदर्यपूजक आहे. निसर्गाची, प्रणयाची, सौंदर्यवतीची गाणी गाताना ते धुंद, तल्लीन होऊन जातात. त्यांच्या प्रेमकवितेत प्रेमतृप्तीच्या व प्रेमनिराशेच्या, विरहाच्या विविध छटा उत्कटतेने उमटलेल्या दिसतात. खांडेकरांच्या बालगीतात प्रसन्नता आढळते. लहान मुलांशी ते समरस होतात. बालमनाला सुसंस्कारीत करण्याची क्षमताही त्यांच्या गीतात आहे.

अभ्यासाअंती प्रकरणशः मांडलेले निष्कर्ष

डॉ. खांडेकर आणि मराठी कविता -

या प्रकरणात डॉ. खांडेकर यांच्या जीवनावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे. यात त्यांच्या शैक्षणिक पैलुवर विशेष भर देण्यात आला आहे. त्याचबरोबर डॉ. खांडेकरांचे मराठी काव्यक्षेत्रातील स्थान त्यांच्या काव्यविषयक जाणिवा इ. बाबींवर विचार करण्यात आला आहे.

'सावली' आणि 'पानफूल' या कविता संग्रहातील कवितांचा वाङ्मयीन अभ्यास

खांडेकर हे मुळातच वृत्तीने भावसंपन्न कवी होते. या संपन्नतेतूनच त्यांची कविता उमलली आहे. त्यांच्या कवितेत आत्मनिष्ठा विलक्षण आहे. मनाची एकनिष्ठता, प्रेमाची शुध्दता, इ. छटांचे दर्शन त्यांच्या कवितेत घडते. खांडेकरांच्या 'सावली' व 'पानफूल' या संग्रहातील कवितेत स्त्री सौंदर्याचे व सामर्थ्याचे वर्णन आले आहे. त्यांची ही कविता प्रणयाकडे झुकते परंतु ती वाहवत जात नाही. पावित्र्य, मांगल्य आणि शुचिता हे या कवितेचे विशेष आहेत.

खांडेकरांच्या प्रेमकवितेबरोबरच त्यांची निसर्गकविताही तेवढ्याच ताकदीची आहे. निसर्गातील सर्वच घटकांचा त्यांनी आपल्या कवितेत पुरेपूर वापर केलेला आहे. यामध्ये पाऊस, चंद्र, सूर्य, तारे, पाणी, आकाश, समुद्र या सर्वच नैसर्गिक प्रतिकांचा त्यांनी मुक्तपणे वापर केला आहे.

त्याचबरोबर या दोन काव्यसंग्रहात त्यांनी काही स्फूर्तीगीते, देशभक्तीपर गीते व नाट्यांमधील जिव्हाळा जपणारी गीतेही लिहिली आहेत. आईवडील, पती-पत्नी, भावंडे, माय-लेकी यांच्या नाट्यांचे पदर अत्यंत हळूवारपणे खांडेकरांनी उलगडून दाखविले आहेत.

डॉ. सूर्यकांत खांडेकरांच्या बालगीतांचे स्वरूप -

खांडेकरांनी जितक्या उत्कटपणे निसर्गकविता व प्रेमकविता लिहिल्या तितक्याच उत्कटपणे त्यांनी बालकांचे भावविश्वही उलगडले आहे. त्यांच्या 'छुमछुम' व 'चिमणेपंख' या दोन बालकाव्यसंग्रहात बालविशवाला जवळ असणारे चिऊ, काऊ, माऊ, बाहुली, ताई-दादा, आई-बाबा, मामा-मावशी अशा अनेक विषयांवर त्यांनी बालकविता लिहिल्या आहेत. या सर्व कवितांबरोबरच त्यांनी या काव्यसंग्रहात काही स्फूर्तीगीते, संचलनगीते तर काही प्रार्थनाही लिहिल्या आहेत. वत्सलगीतांचे लेखन करून त्यांनी मातेच्या ममतेचे उत्कट दर्शनही घडवले आहे.

लहान मुलांना खुणावणाऱ्या पऱ्या, चांदीमामा, आकाश इत्यादी विषयांवर लेखन करून कवी बालकांना कल्पनेच्या जगात घेवून जातात.

डॉ. सूर्यकांत खांडेकर यांच्या संपादित साहित्याचे स्वरूप

मराठी साहित्य विश्वात प्रत्येकाला आकर्षित व लेखनप्रवृत्त करणाऱ्या ज्ञानेश्वरीने खांडेकरांनाही भूळ घातली म्हणून खांडेकरांनी नव्याने ज्ञानेश्वरीचा पहिला, दुसरा व बारावा अध्याय विशेष रूपाने संपादित केला आहे. यात

ज्ञानेश्वरीच्या अध्यायास उपयुक्त अशी विस्तृत प्रस्तावना व अभ्यासपूर्ण परिशिष्टे यांचा समावेश आहे. यातून त्यांची संपादकीय दृष्टी व ज्ञानेश्वरीचा गाढा अभ्यास स्पष्ट होतो. याचबरोबर खांडेकरांनी १९४० ते १९६७ या कालखंडातील ग्रामीण कथांचा प्रातिनिधिक संग्रह प्रा. आंबादास माडगुळकर यांच्या साथीने संपादित केला आहे.

मराठी ग्रामीण कथांच्या संग्रहासंदेखील खांडेकरांनी व माडगुळकरांनी विस्तृत अशी प्रस्तावना दिली आहे, व त्यातून मराठी ग्रामीण कथेची वाटचाल स्पष्ट केली आहे व १९४० ते १९६७ या कालखंडातील विशिष्ट प्रातिनिधीक चौदा कथाकारांच्या वेगवेगळ्या विषयावरील ग्रामीण कथा संपादित केल्या आहेत.

डॉ. सूर्यकांत खांडेकर यांच्या स्फूट लेखनाचे स्वरूप

स्फूट साहित्य लेखनातही डॉ. खांडेकरांनी आपला स्वतंत्र असा ठसा उमटवला आहे. स्फूट साहित्य लेखनात 'साहित्य सम्राटांची कविता 'कोल्हापूरची शाहिरी परंपरा', 'शाहीर सम्राट लहरी हैदर' 'राजर्षी आणि शाहिर, तमासगीर व कवी', 'मराठी काव्यातील वर्षाऋतु', 'गोविंदाग्रज व अनिल यांची प्रेमकल्पना' आणि कवी रामकृष्ण कृत 'कोल्हापूरच्या आंबाबाईची लावणी' इत्यादी विविध विषयावरील लेख त्या त्या वेळी प्रसिध्द झाले आहेत. त्यातील 'साहित्य सम्राटांची कविता' व 'शाहीर सम्राट लहरी हैदर' हे दोन स्फूट लेख अनुपलब्ध आहेत.

या स्फूट लेखांमध्ये डॉ. खांडेकरांच्या प्रतिभेची चमक स्पष्टपणे दिसून येते. 'कोल्हापूरची शाहिरी परंपरा', आणि 'राजर्षी आणि शाहीर, तमासगीर व कवी' या दोन्ही लेखात त्यांनी कोल्हापूरात शाहीरीला असणारा राजाश्रय, कोल्हापूरच्या शाहिरी परंपरेतील शाहिर त्यांच्या शाहीरीचे साहित्यिक मूल्य व शाहिरीतून सामान्य जनतेला मिळालेली शिकवण याचे विस्तृत विवेचन केले आहे.

कवी रामकृष्णकृत 'कोल्हापूरच्या आंबाबाईची लावणी' या लेखात डॉ. खांडेकरांनी आंबाबाईचे जे वर्णन कवीने केले आहे, त्यावर प्रकाश टाकला आहे. लावणी म्हंटली तर डोळ्यापुढे एक वेगळेच दृश्य उभे राहते मात्र या लावणीत करवीर निवासीनी आंबाबाईचे नखशिखांत सुंदर वर्णन कवीने केले आहे ते खांडेकरांनी वैशिष्ट्याने आपणासमोर मांडले आहे.

मराठी काव्यातील वर्षाऋतु या लेखात आधुनिक मराठी कवितेतील पावसाळा हा अत्यंत महत्त्वाचा विषय खांडेकरांनी निवडला आहे आणि चंद्रशेखर, ग. दि. माडगुळकर, ह. स. गोखले, मंगेश पाडगांवकर, यशवंत, गीरीश, बालकवी, बा.भ. बोरकर यांच्या कवितेतील वर्षाऋतुचे मनोहारी वर्णन शब्दबद्ध केले आहे. या कवींच्या काव्यात येणारा वर्षाऋतु खांडेकरांच्या मनाला भूरळ घालतो कारण खांडेकर हे स्वतः एक उत्तम निसर्गकवी आहेत.

'गोविंदाग्रज आणि अनिल यांची प्रेमकल्पना' या लेखात या दोहोंच्या प्रेमकवितेवर खांडेकरांनी प्रकाश टाकला आहे. मराठी काव्यात गोविंदाग्रज हे प्रेमाचे शाहीर म्हणून ओळखले जातात तर अनिल हे समृद्ध भावकवी म्हणून मराठी रसिकांना परिचित आहेत. या दोघांच्या प्रेमकवितेवर खांडेकरांनी विशेष भर दिला आहे.

डॉ.सूर्यकांत खांडेकरांच्या ग्रंथांची सूची

काव्यसंग्रह -

१. प्रा.सूर्यकांत खांडेकर - सावली - प्रकाशक - माधव बा. घोरपडे, कोल्हापूर - प्रथमावृत्ती - १९५४.
२. प्रा.सूर्यकांत खांडेकर - छुमछुम- प्रकाशक - ओरिएंट लाँगमन्स लिमिटेड, मद्रास -प्रथमावृत्ती - १९६२.
३. प्रा. डॉ.सूर्यकांत खांडेकर - पानफूल - दि कोल्हापूर रायटर्स को-ऑप.-सोसा.- लि., कोल्हापूर - प्रथमावृत्ती - १९७३.
४. डॉ. सूर्यकांत खांडेकर - चिमणेपंख - जयतू प्रकाशन, कोल्हापूर - प्रथमावृत्ती - १९९६.
५. डॉ. सूर्यकांत खांडेकर - त्या फुलांच्या गंध कोषी डॉ. सूर्यकांत खांडेकर यांच्या निवडक कविता - प्रकाशक - स्नेहा वाबळे, कोल्हापूर -प्रथमावृत्ती- २००९.

स्फुट लेख

१. कोल्हापूरची शाहिरी
 २. राजर्षि आणि शाहीर, तमासगीर व कवी
 ३. कवी रामकृष्ण कृत कोल्हापूरच्या आंबाबाईची लावणी
 ४. आधुनिक मराठी काव्यातील वर्षाऋतू
 ५. गोविंदाग्रज आणि अनिल यांची प्रेमकल्पना
- (डॉ. खांडेकरांचे हस्तलिखित लेख)

संपादित साहित्य

१. प्रा. डॉ.सूर्यकांत खांडेकर व प्रा .वा.पू.गिंडे - ज्ञानेश्वरी पहिला अध्याय - जोशी आणि लीखंडे प्रकाशन, टिळक रस्ता, पुणे ९ - प्रथमावृत्ती १९६५.
२. प्रा. डॉ.सूर्यकांत खांडेकर व प्रा .वा.पू.गिंडे - ज्ञानेश्वरी दुसरा अध्याय - अजब पुस्तकालय, कोल्हापूर - प्रथमावृत्ती १९६८.
३. प्रा. डॉ.सूर्यकांत खांडेकर - ज्ञानेश्वरी बारावा अध्याय - अजब पुस्तकालय, कोल्हापूर - प्रथमावृत्ती १९७८ - १९७३.
४. प्रा. डॉ.सूर्यकांत खांडेकर व प्रा.अंबादास माडगुळकर - श्री लेखन वाचन भांडार, ठोकळ भवन, लक्ष्मी रस्ता, पुणे- २ - प्रथमावृत्ती १९६७.